

Jaroslav Kudrna, Studie k barbarským zákoníkům Lex Baiuvariorum a Lex Alamanorum a počátkům feudálních vztahů v jižním Německu, Praha, Státní pedagogické nakl. 1959, 173 stran

Právní historie u nás, postavena většinou před řešením řady úkolů značně naléhavých, nemůže při malém poměrně počtu pracovníků zvládnout ani všechny hlavní úseky svého oboru systematictějším studiem monografickým. Je proto vítán každý příspěvek zástupců ostatních historických disciplín, jenž naše poznatky o právu minulých dob rozšiřuje, zvláště když se nestaví do izolace od právněhistorické literární produkce a když k tomu historickoprávní vědní obor rozmnožuje o aspekty dané právě odchylným odborným školením některé jiné vědní disciplíny. V tom směru zaslouží si zvláštní pozornosti knížka Kudrna,¹ obohacující jinak dosti chudou naši právní germanistiku. Právní historik jako recensent má tu pak úkol vděčný, neboť může se jak vyslovit o podnětech daných speciálními hledisky historika-neprávníka, tak leccos dodat k tomu, k čemu vede právě nikoli speciální právnické vzdělání historika-neprávníka.

Podáváje celkovou charakteristiku problematiky (137—42) poukázal Kudrna proti názorům starší německé nauky, že *leges* stojí na stejné úrovni (Quitmann, Muth, Riezler), přesvědčivě na trojí jejich typ: silně romanisované, s lokálními prvky rodové společnosti a zachycující diferenciaci uvnitř domácích kmenů. *Lex Baiuvariorum* (dále LB) a *Lex Alamanorum* (dále LA) patří k této nejmladší skupině. Upravují poměry především ještě prostého svobodného obyvatelstva, i když do nich už silně pronikají zájmy feudalitní světské i církevní. S rozkladem vrstvy svobodných v druhé polovině 9. století se váže konec jejich platnosti. Z obdobných slovanských zákonů má krátká *Ruská pravda* starší jádro než *Lex salica*, širší stojí na úrovni zákonodárství pokarlovského, *Nomos georgikos* je vývojově rovněž starší, není však vydán v zájmu představitelů rodové aristokracie, nýbrž byzanckého feudalismu.

Se starší literaturou se Kudrna vyrovnal v úvodní studii. Podal její přehled velmi poutavě, avšak vydělení z ostatní tematiky způsobuje, že se k mnoha problémům vrací opět, a tak zejména při několikerém vrstvení dílčích otázek v pasáži o zákonících se jednotlivé otázky znovu a znovu vracejí, působíce dojmem určité neurovnanosti.

Studie o zákonících přináší významná upřesnění v jejich povaze, znalosti jejich součástí i datací. V navázání na Gfrörerovy a Kruschovy výzkumy o dik-

¹ Před ní publikoval řadu studií přípravných: *Dvě kapitoly k otázce přežitků prvobytně pospolné společnosti v tzv. barbarských zákonících*, Čas. Mat. morav. 74, Brno 1955; *K otázce třídní diferenciaci a přežitků společnosti prvobytně pospolné v Bavorsku v osmém století*, Sběrka prací fil. fak. brněnské univ. IV C 2 (1955); *Studie k otázce beneficium a prekarium*, tamtéž V C 3 (1956); *K charakteristice znaků sociální a třídní diferenciaci obyvatelstva v barbarských zákonících a tradičních listinách stol. 6.—8.*, tamtéž VII C (1958).

tátu Karla Martella a zejména na hypotézu H. Brunnera a Fr. Beyerla o starším královském zákoníku zjišťuje jádro obou památek v kapituláři z dob Karla Martella nebo spíše Chlothara IV. pro jihovýchodní Německo (nikoli však místa II/9 a II/14 LB), z něhož pochází 1. a 2. odst. LB a prvních 44 článků LA. Starším z obou je LA, patrně z let uvolnění z francké moci 727—31. Má jedinou redakci, jak se domnívali Lehmann a H. Brunner. *Pactus Alamanorum* s řadou franckých obrátů je soukromou sbírkou s pouhým katalogem pokut, nepochází však ze 7. století, jak se domnívá většina badatelů. LB lze datovat ještě do první poloviny 8. století do momentu oslabení závislosti na Frankách. *Lex* se původně nazývaly jen první dva odstavce, za Tasilla celek nesl jméno *Pactus*, později toto označení mizí. Římskoprávní ustanovení o vlastnictví pronikla do něho z *Eurichova kodexu* působením příslušníků iroskotské misie, shodná místa s *Rotharovým ediktem* jsou proti tomu pouhými významovými analogiemi, z *Lex Salica* byly převzaty jen slovní formulace.

Aby prověřil materiál zákoníka skutečnou praxí, věnuje Kudrna třetí část své práce ve stopách Guttmanna, Witticha a Dopsche listinnému materiálu. Listiny dělí Kudrna na „dispositivní“ a „dokazovací“ (40, 45) podle toho, zda jimi bylo tvořeno nové právo (tedy správně konstitutivní) nebo zda slouží jako pouhý důkazní instrument. Jak však vysvětluje z jeho výkladů, představuje prvá kategorie především listiny s povahou cenných papírů, v nichž právo je zhmotněno a jejichž převod na jinou osobu znamená bez dalšího i převod práva.

Velice důležité jsou Kudrnovy výzkumy o tom, co nazývá „vlastnickými formami“ (čtvrtá studie). Jak ukázal už dříve, je plodnost jeho pohledu dána šířkou koncepce, neboť do vlastnických vztahů zahrnuje integrálně „rozbor třídního složení obyvatelstva, případně i institucí splývajících s nadstavbou (státní mocí)“, ² i když, jak je u historiků-neprávníků běžné, nerozlišuje všude jasně mezi vlastnictvím ve smyslu právním a vlastnictvím ve smyslu ekonomickém. Správně však zjišťuje, že tu jde o poměry spadající pod pojetí děleného vlastnictví (52) a v široké fresce zachycuje bohatý sociální vývoj tohoto období (v tom směru tato studie tematicky ještě víc než právní vyčerpává problematiku sociální, tak jak to činí dále studie pátá). Přirozený rozklad rodové společnosti zesiluje církev, vytvářející donační psychosu, i stát, bojuje proti starším institucím; mocným nástrojem rozkladu je římské právo. Tradiční elementy rodové společnosti se projevují v tom, že někde lze darovat jen při rozdělení alodu, a ve svolování ke zcizení; zde však Kudrna nepraví, že jeho důvodem je snaha obdařené instituce vyhnout se retraktnímu právu příbuzných. Neobjasňuje také původ terminologického rozlišení *donaci* a *tradici*; jde tu však zřejmě o jednu jedinou instituci, která jednou je pojmenována příslušným názvem římské obligace, podruhé pak s přihlédnutím k sociální funkci dotyčné smlouvy (převod na církev). Kudrna objasňuje dále dvojí typ darování: s převodem půdy od okamžiku smlouvy a na případ smrti (57 tvoří si termín „donace posmrtná“). Zde dochází často k použití věrné ruky (Kudrna 57 mluví o „prostředníku“).

Velice zajímavé jsou Kudrnovy výklady o postupném upevňování postavení držitele výprosné usedlosti (*prekarie*), původně volně odvolatelné (tedy přesně podle povahy této instituce v římském právu), později propůjčované na 29 let, doživotí a nakonec dědičné. Prekarista nabývá tu posice běžného rolníka mír-

² Studie k ot. benef. 25.

něji závislého (74 mluví o pozbývání „nájemné formy“). Dochází k tomu začleněním osoby původně svobodné do nové „soukromé“ (69), tj. vrchnostenské, správní organizace. Kudrna vysvětluje tento proces jako připoutávání (68). To však lze asi chápat tímto způsobem jen částečně. Prekarie totiž prodělává vývoj dvojí linií. Na jedné straně jde tu nepochybně o proces znevolňování někdejších svobodných. Na druhé však instituce dávající původně obdařenému poměrně málo oprávnění dovádí během doby k zlepšení jeho postavení (analogie lén) v rámci vyrovnání všech typů poddanské závislosti. K argumentu o povinnosti prekaristy činit vše, co se přikazuje (67), je třeba poukázat na nedávné poměrně ještě zjištění Matuszewského, že rozhodující je tu určitá hospodářská situace; tam, kde vrchnost fakticky větších potřeb neměla a služeb nevyžadovala, znamenala naopak takováto obecná formulace pro zavázaného značnou výhodu.³ Při pojmu *beneficium* poukazuje Kudrna na Tertulliana, jenž prekaristickou držbu definuje jako drženou *beneficio*. Později v tradičních knihách takové *beneficium* představuje jen držba doživotní. Základní problematiku vývoje velmi dobře vystihuje Kudrnův poukaz na obdobný vývoj lén (též propůjčována jako *beneficium*) a na to, že v starší době nižší typ *beneficia* vedl k závislosti pouze ekonomické, kdežto pozdější vývoj má za následek připoutávání mimoekonomickým přinucením. Zde je třeba podtrhnout, že ke komplikovaným případům prekarí došlo jejich zapojením do donační soustavy (*precaria oblata a remuneratoria*), kdežto původní *precaria* představovala ve shodě s touto institucí v římském právu poskytnutí jednostranné. Jestliže při zcizování *beneficia* vyššího typu se vyžaduje svolení knížete nebo seniora (72–73), máme co činit s právem typu výsluhového.

Při rozboru sociální diferenciaci (pátá studie) dochází Kudrna především k závěru, že *vira* neměla co do své výše nic společného s diferenciací občiny (79, 88), ač v starším ediktu Rotharově platí zásada *componat qualiter in angarthungi* (79, 85–88). Stejně zajímavé je zjištění, že *hoba* (odtud pozdější *Hufe* = lán) se vyskytuje i u občinníků; *mansus* je původu pozdějšího a podle Lütgeho je příznačný pro reněfeudální „velkostatek“. Nezodpovězena zůstává tu tedy otázka, zda stará *Hufe* neoznačovala původně už i příděl rodiny v rámci půdy ve vlastnictví ještě společném. *Mancipia* nepatří k lánu, pertinenční klause se vzhledem k trojpolnímu hospodaření týká i lánů nesvobodných. Při znevolnění hrají význačnou roli vzhledem ke své výši pokuty. Neexistuje ještě velkostatek, jádrem obyvatelstva jsou pouze ekonomicky závislí prostí svobodní (ve výpočtu znaků jejich postavení in 90 odděleně zmiňovaná ochrana virou a fakt, že se bere za základ komposice, jsou však ve skutečnosti jedním a tímtéž), kteří mají majetek velice různé velikosti (spoludary kostelům). *Medius Alamanus* je poután ještě patriarchálními svazky, *liber* může být i propuštěnec, *mancipium* může označovat i nevolníka a naopak *servus* i otroka, *vassus* představuje závislost téměř otrockou. Také nevolníci mají svá *mancipia*. Důležitý je poznatek, že *autotradice*, tj. forma, v níž zvláště německá právní škola historická viděla kořen znevolnění, představuje ve skutečnosti výjimku, i když ojedíněle jsou doloženy i *autotradice* značně rozsáhlé (99, 101). Disposiční oprávnění mají i polosvobodní (*fiscalini*, na církevní půdě *coloni*) a termín *nobilis* označuje, jak zjistil už Waitz, původně každého, kdo může volně půdou disponovat. Šlechta se od svobodných původně liší jen větší kumulací nemovitého majetku.

³ J. Matuszewski, *O biskupstwie lubuskim*, Czas. praw.-hist. 2, Poznań 1949, 90–91.

Proti oblastem přímo ovlivněným Římem (Visigoti, Ostrogoti, Burgundové) nelze v této oblasti vystopovat kontinuitu s římským osídlením (také keltských jmen je málo), takže politická organizace (šestá studie) má zde svou vlastní vnitřní strukturu. Kudrna se v souhlasu s novějším bádáním vyslovuje kriticky k určování rodového původu dle koncovek jmen vsí (-ing, -ingen dle Riezlera a Wellera) a poukazuje na to, že také jména na -weller nemusejí označovat navázání na římské osady (tak Weller), nýbrž franckou kolonizací. Vévoda je místního původu, za Tassila III. v polovině 8. století bylo Bavorsko zcela nezávislé. Stovková organizace je rodového původu (nevychází však z principu číselného) a byla převzata do knížecího vojska a „policejních“, jak se Kudrna vyjadřuje, oddílů. Vysoce zajímavé je zjištění, že původní knížecí donace nezavazovaly ke službám a nebyly odvolatelné. Alamanské zřízení vykazuje relativně více francký vliv. Výklady rozdílů obou zákoníků v organizaci soudnictví si však ještě vyžádají dalšího studia; mnohde tu může jít o zámlky, neupravení určité matérie zákoníkem, ne rozdílly.

Terminologicky se Kudrna dopouští některých nepřesností. Hovoří o právním pořízení (44, 75) a právním činu (56) místo o právním aktu, o právním počinu (56) místo činu, o zpětném výkupu (58) místo zpětné koupi, o kodifikování (66) místo písemném zachycení obyčeje, o přísežném (93) místo přísežníků, setnině (119, 124—5) místo stovce. *Proprietas* pokládá bez dalšího za plné vlastnictví (93) a držba se mu může změnit ve vassalitu (103). In 60 a 77 píše Edikt Rothariho a in 71 má terra censuales.

Résumé podává jen popisně přehled obsahu knihy a ke škodě zahraničního čtenáře neinformují o mnohých zajímavých nových závěrech, k nimž Kudrna dospěl.

Vladimír Procházka